

Е. Г. САПРУНОВА

аспірант

Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

У статті проаналізовано основні напрями підтримки інтелектуально обдарованих молодших школярів. Охарактеризовано психолого-педагогічні проблеми обдарованих учнів. Визначено умови, дотримання яких забезпечує ефективність їх розвитку й підтримки. Описано труднощі й проблеми обдарованих учнів, які супроводжують їх у процесі розвитку та творчого самовираження.

Ключові слова: інтелектуально обдаровані школярі, психолого-педагогічний підхід, здібності, початкова школа, творчий потенціал.

Сьогодні Україна зацікавлена в прискоренні інноваційного розвитку суспільства, а тому особливого значення набувають проблеми виявлення та підтримки обдарованої учнівської молоді, створення сприятливого середовища для виховання особистості з високим рівнем сформованості творчих здібностей, оскільки саме обдарована учнівська молодь у майбутньому формуватиме імідж країни, відкриваючи свої досягнення світовій спільноті.

Зазначені завдання відображено в Законах України “Про основні засади державної підтримки обдарованих дітей та молоді на Україні” (2005), “Про освіту” (1991), “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993), “Про охорону дитинства” (2001), Указі Президента “Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді” (2010), Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст. (2002), Проект концепції державної програми роботи з обдарованою молоддю (2006), Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (2000). У цих державних документах наголошено, що навчання й виховання обдарованої учнівської молоді є надзвичайно важливими для створення підґрунтя розвитку інтелектуальних і творчих ресурсів України.

У психолого-педагогічній літературі проблему обдарованої особистості висвітлено, зокрема в працях І. Аверіна, А. Асмолова, В. Чудновського, В. Шадрікова та ін. Сутність феномена “обдарованість” та його види, вікові характеристики представлені в працях таких зарубіжних учених, як Дж. Гілфорд, Р. Кеттел, Дж. Рензуллі, Б. Тейлор, Дж. Фрімен та ін. Проте питання розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів досліджено не повною мірою. Ця проблема є актуальною й потребує поглибленого дослідження як з педагогічної, так і з психологічної точок зору.

Метою статті є дослідження психолого-педагогічних аспектів підтримки та розвитку інтелектуально обдарованих молодших школярів.

На основі досліджених психолого-педагогічних джерел з'ясовано, що часто обдарованість залишається непоміченою, коли дитина не достатньо успішна в навчальній діяльності. Це пов'язано з тим, що більшість учених безпосередньо пов'язують обдарованість зі шкільною успішністю. Проте наголосимо, що обдарованість доцільно розглядати як потенціал, а досягнення дитини в навчальній діяльності – як один з проявів цього потенціалу. У цьому аспекті важливим стає розуміння проблем і труднощів обдарованої дитини в навчальній діяльності, виявлення причин шкільної неуспішності з метою надання психолого-педагогічної допомоги в їх подоланні. Таким чином, зміщуються акценти від відбору до сприяння реалізації можливостей обдарованої особистості.

Досліджуючи багатоаспектну обдарованість школярів, психолог О. Щебланова відзначає, що високий рівень інтелектуальних здібностей і інтелекту загалом є одним з головних компонентів обдарованості в шкільному віці й впливає не лише на успішність навчальної і позашкільної діяльності, але й на особливості школярів.

Доцільно зазначити, що характер і ступінь цього впливу різноманітні на різних етапах шкільного навчання. З віком підсилюються взаємозв'язки між компонентами в межах кожного окремого та різними факторами, зростає роль особистісних складових у розвитку обдарованості і, у тому числі, негативний вплив підсилення мотивації адаптації [11].

Дослідник В. Дружинін наголошує на тому, що інтелектуальний розвиток у шкільному віці визначається переважно внутрішньою мотивацією дитини – прагненням до високих досягнень, суперництва, допитливістю [5].

Як свідчить практика, обдаровані діти потребують підтримки – захоплення їх талантів, створення умов для реалізації їх можливостей і задоволення високих пізнавальних запитів для виявлення їх активності й самостійності. Кожен випадок вимагає індивідуального дослідження, проте можна відзначити декілька загальних факторів, які впливають на розвиток обдарованості:

- негативне ставлення до школи й навчання;
- складні стосунки з батьками;
- схильність до змін настрою, депресії;
- низька самооцінка;
- тенденція до виправдання і пояснення своїх недоліків;
- фантазування;
- недовіра до інших; недостатня наполегливість
- схильність відволікатися й відкладати справи;
- відсутність самодисципліни й нездатність нести відповідальність за свої вчинки;
- недостатньо розвинені лідерські здібності;
- тенденції критикувати інших;
- емоційна неврівноваженість [2].

Висловлюючи свої погляди стосовно впливу родини на розвиток особистості молодших школярів та їх інтелектуальну обдарованість, науковець Г. Чистякова звертає увагу на найближче оточення дитини в цьому віці. Зокрема, на думку науковця, це позначиться на розвитку пізнавальної активності та творчому розвитку дітей і, відповідно, на рівні інтелектуального розвитку [10].

У руслі порушеної проблеми доцільно відзначити ознаки обдарованості молодших школярів, які виявляються у таких двох аспектах поведінки, як інструментальний і мотиваційний. Інструментальний аспект поведінки виявляється у способах діяльності, а саме в готовності виконувати дію до кінця, повертатися до розпочатої дії та знову виконувати її з урахуванням вимог і виправлення зауважень.

Мотиваційний аспект поведінки виявляється у ставленні молодших школярів до дійсності, а також до своєї діяльності. Обдаровані молодші школярі відрізняються від своїх однолітків високим рівнем допитливості, дослідницькою активністю, великим словниковим запасом, підвищеною концентрацією уваги, креативними здібностями [9].

Посилаючись на досвід педагогів і психологів, зауважимо, що навчальні програми, розраховані на розвиток пізнавальних процесів, включають різні види ігрової активності (шахи, математичні й логічні ігри, моделювання життєвих ситуацій із залученням комп'ютерних ігор). Розвитку інтелектуальної обдарованості школярів сприяють і такі методи, як мозковий штурм, синектика. Заняття, орієнтовані на розвиток особистісних характеристик, можуть включати вправи на медитацію, релаксацію, візуалізацію. Особливу увагу приділено коректуючим, розвиваючим та інтегративним програмам [8].

У контексті дослідження варто зауважити, що організація навчально-виховного процесу має бути спрямована не на максимальне навантаження учнів навчальним матеріалом, а на розвиток їх здібностей. Науковці наголошують, що творчість учнів, новизна й оригінальність їх навчальної діяльності виявляються тоді, коли вони самостійно ставлять перед собою проблеми й знаходять шляхи її розв'язання. При цьому є необхідність у створенні умов для постійного підвищення рівня розвитку обдарованих дітей, знаходити оптимальні співвідношення всіх видів їх діяльності, щоб отримати кращі результати [3].

Чільне місце у процесі розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів посідає випереджаюче навчання. Таким чином, пріоритетом розвитку практики навчання й виховання обдарованої дитини є впровадження принципів випереджального супроводу.

Під психолого-педагогічним супроводом науковці розуміють систему професійної діяльності педагога, спрямовану на створення спеціальних умов для повноцінного розвитку й успішного навчання обдарованої дитини в конкретному освітньому середовищі.

Для здібних учнів – це робота на випередження, визначення орієнтирів розвитку, побудова практики свідомого вибору, досягнення цілей особистісного зростання, процесу соціалізації [1].

Фахівці наголошують на тому, що загальною метою психолого-педагогічного супроводу дитини в навчально-виховному процесі є забезпечення нормального її розвитку. Для цього необхідно забезпечити умови для самореалізації особистості, використовуючи сучасні технології навчання; скорегувати програми, що задовольняють пізнавальні потреби різного рівня через систему основної й додаткової освіти (інваріативна частина навчальних програм, додаткові години, цикли занять розвиваючого навчання); спрямувати роботу з батьками на виявлення і розвиток здібностей їх дитини; скоординувати роботу спеціалістів з метою надання кожному учаснику індивідуальних рекомендацій щодо створення карток здібних дітей [8].

Аналізуючи можливості психолого-педагогічного підходу до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів, варто звернути увагу на завдання, які полягають у такому: запобігання виникненню проблем у розвитку дитини; сприяння вирішенню актуальних завдань розвитку, навчання, соціалізації дитини; психологічне забезпечення освітніх програм; розвиток психолого-педагогічної компетентності педагогів і батьків обдарованих дітей.

У свою чергу, підтримка школярів передбачає інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток особистості дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей, стану здоров'я, потреб суспільства; оптимальну реалізацію цілісного виховання й освіти на особистість учня; максимальну мобілізацію психічних ресурсів особистості, спрямовану на інтенсивний саморозвиток, що забезпечує повну самореалізацію, творчу та інтелектуальну спрямованість [1].

Науковцями, дослідження яких присвячені дитячій обдарованості, запропоновано таку схему супроводу обдарованих школярів: педагогічна й психологічна діагностика – створення бази даних – аналіз інформації – підтримка, розвиток і корекція.

Система супроводу інтелектуально обдарованих молодших школярів охоплює такі основні напрями роботи школи: поглиблена психолого-педагогічна діагностика ступеня та якісного показника обдарованості дитини; створення і постійні оновлення бази даних обдарованих дітей; організація адекватного навчання; індивідуальне й групове консультування педагогів, батьків та учнів; наставництво – індивідуальне систематичне керівництво досвідченого спеціаліста розвитком обдарованого учня, встановлення тісного особистого контакту між ними; організація та проведення предметних декад, конкурсів, інтелектуальних марафонів для обдарованих школярів; сприяння в реалізації школярами своїх потенційних можливостей та здібностей через різні форми позакласної роботи (гуртки, секції, студії, тощо); спеціальні психологічні заняття, спрямовані на розвиток мислення, креативності та соціальних навичок [7].

Практичний досвід педагогів свідчить про те, що психолого-педагогічна підтримка обдарованих учнів здійснюється за такими напрямками: діагностична робота з метою виявлення інтелектуальних, особистісних, мотиваційних особливостей; заповнення щоденників; консультаційна й корекційно-розвиваюча робота за результатами діагностики; індивідуальна й групова розвиваюча робота; просвітницька діяльність практичного психолога, соціального педагога; організаційно-методична робота (формування бази даних) [4].

Таким чином, у школі має бути створено освітній простір, який є сукупністю умов для розвитку особистості шляхом переходу від ідеї розвитку особистості до ідеї саморозвитку, самоактуалізації всіх учасників освітнього процесу. Зазначена мета спрямована на задоволення потреб суспільства у творчих, обдарованих громадянах і реалізується через цілісну систему технологічного пошуку, відбору і творчого розвитку обдарованих дітей у процесі впровадження нетрадиційних форм і методів навчання [3].

Висновки. Отже, можемо підсумувати, що аналіз психолого-педагогічного підходу з розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів свідчить про те, що робота з обдарованими учнями повинна бути цілеспрямованою, систематичною, має здійснюватися цілісно, охоплювати всі види навчальної й виховної діяльності із залученням всіх учителів школи. Разом з тим, важливо враховувати мотиваційний та інструментальний аспект поведінки обдарованих школярів.

З'ясовано, що значну увагу вчителів приділено оновленню та вдосконаленню навчальних програм. Враховуючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що психолого-педагогічний підхід вимагає урахування та дотримання завдань, що уможливають більш ефективний супровід школярів.

Перспективи подальших досліджень потребують розробки питання дидактичних умов розвитку інтелектуальної обдарованості в учнів початкової школи.

Список використаної літератури

1. Антонова Е. Е. Психолого-педагогическое сопровождение одарённого ребёнка как реализация личностно ориентированного подхода / Е. Е. Антонова // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 3. – С. 126–139.
2. Бабаева Ю. Д. Динамическая теория одаренности / Ю. Д. Бабаева // Основные современные концепции творчества и одаренности / под ред. Д. Б. Богоявленской. – Москва : Молодая гвардия, 1997. – С. 274–292.
3. Веліканова О. Г. Система роботи з обдарованими учнями (з досвіду роботи Харківської спеціалізованої школи № 16) / О. Г. Веліканова // Організація роботи з обдарованими учнями: досвід харківських шкіл (за результатами відкритого конкурсозахисту проектів) : метод. посіб. для заступників директорів ЗНЗ та вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. – Харків, 2009. – 40 с.
4. Докшина Н. Робота з обдарованими та здібними дітьми / Н. Докшина, С. Кошель // Психологічний супровід школярів / упор. Т. Гончаренко. – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. – С. 125–127.
5. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 368 с.
6. Морозова Л. А. Психолого-педагогическое сопровождение одаренных детей в общеобразовательной школе [Электронный ресурс] / Л. А. Морозова. – Режим доступа: <http://argo1.com.ua/54.htm>.

7. Організація роботи з обдарованими дітьми у 2005–2006 н. р. // Управління школою. – 2005. – № 22–24. – С. 88–96.
8. Трикозенко И. В. Перспективные подходы к развитию интеллектуального и творческого потенциала одаренных детей [Электронный ресурс] / И. В. Трикозенко // Концепт. – 2014. – Спецвыпуск № 13. – Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2014/14675.htm>.
9. Утёмов В. В. Адаптированные методы научного творчества в обучении математике [Электронный ресурс] / В. В. Утёмов // Концепт. – 2012. – № 7. – Режим доступа: <http://www.covenok.ru/koncept/2012/12095.htm>.
10. Чистякова Г. Д. Влияние микросреды на развитие интеллектуальной одаренности младших школьников / Г. Д. Чистякова // Работа с одаренными детьми в образовательных учреждениях Москвы. – Москва : Школьная книга, 2007. – Вып. 3. – С. 205–207.
11. Щебланова Е. А. Одаренность как психологическая система: структура и динамика в школьном возрасте : автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Е. А. Щебланова. – Москва, 2006. – 48 с.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015.

Сапрунова Е. Г. Психолого-педагогический подход к развитию интеллектуальной одаренности школьников младших классов

В статье проанализированы основные направления поддержки интеллектуально одаренных школьников младших классов. Охарактеризованы психолого-педагогические проблемы одаренных учеников. Определены условия, соблюдения которых обеспечивает эффективность их развития и поддержки. Описаны трудности и проблемы одаренных школьников, которые сопровождают их в процессе развития и творческого самовыражения.

Ключевые слова: интеллектуально одаренные школьники, психолого-педагогический подход, способности, начальная школа, творческий потенциал

Saprunova Y. Psychology-Pedagogical Approach to the Development of Intellectual Giftedness of Junior Pupils

The main areas of supporting of intellectually gifted junior pupils are analyzed in the article. The author reveals psychology-pedagogical problems of gifted children. It is stressed on the conditions that provide effectiveness of their development and supporting. Difficulties of gifted junior pupils in the educational process are presented. Components of intellectual activity are defined in the paper.

It is important to mention in this connection that the author shows the importance of parents' counseling, implementing of specially dedicated programmes.

High level of intellectual abilities and intellect are the main components of pupils' giftedness that influence not only on the success of learning and out-of-class activities but on their traits.

It is pointed up that intelligence is determined by internal motivation. The article reflects the factors that influence on junior pupils' giftedness.

It is exposed that intellectual development and child's relations with his family are related. Operant and motivating behavior of junior pupils are revealed by the author.

On the basis of the researches it is proved the importance of play activity in the learning process. Psychology-pedagogical approach to the development of intellectual giftedness of junior pupils is defined as a system of the professional activity of teachers focused on the creating conditions for the full development and successful schooling of gifted children.

The main tasks of the psychology-pedagogical approach are presented in this paper. Improvement of school curricula, joint efforts of school psychologist, sociologist, teachers and parents are considered.

Key words: intellectually gifted pupils, psychology-pedagogical approach, abilities, primary school, creativity.